

Коцюбанська Ольга Олександрівна
кандидат історичних наук
асистент кафедри українознавства

«Історія однієї фабрики» – автобіографічна пам'ятка промислового розвитку
Львову».

«Історія однієї фабрики» є архівною пам'яткою Центрального державного історичного архіву (м.Львів), та відноситься до фонду 409 «Центральна адміністрація столових маєтків греко-католицької митрополії. 1627–1944 рр», а саме був знайдена серед документів, що стосуються фінансово- господарської перевірки фабрики «Фортуна Нова» як кредитора митрополії.

Авторкою документу є власниця та засновниця кондитерської фабрики «Фортуна Нова» Клементина Авдикевич-Глінська, вдова професора перемишльської гімназії, що після смерті чоловіка залишилася у скрутному становищі, однак наважилася ризикнути, та на останні гроші відкрила власну справу. Документ розглядає період з 1922 по 1929 роки, від заснування фабрики до її занепаду. Головною особливістю цієї пам'ятки є широкий спектр даних, що поєднаний з автобіографічними відомостями.

Перш, ніж перейти до безпосередньої характеристики документу, слід зазначити, що період існування «Фортуни Нової» співпадає із зламними моментами у розвитку промисловості та економічного стану західноукраїнських земель. Пожвавлення початку ХХ ст., що нарешті зрушило з мертвої точки промисловий розвиток західноукраїнських земель, із входженням до складу економічно слабкої Польщі змінюється поступовим завмиранням і стагнацією. При цьому пік приходиться на 1929-30-й роки, коли хвиля економічної кризи поглинає значну кількість львівських підприємств. Одним з таких підприємств була і «Фортуна Нова».

Важливим елементом твору є чітко висловлена громадянська позиція автора, в якій помітно відчувається державницький вплив подій 1918-1920 р., зокрема створення і втрата ЗУНР, поразка Вовчухівської та Чортківської

військових операцій Української Галицької армії. Для підтвердження цієї тези доцільно навести декілька рядків із самого документу. «Чому пишу цей спомин, чи загалом це можна назвати спомином? Хочу подати кілька сторінок із того життя, коротке зібрання фактів, що йому надано оцей може дивний для декого заголовок “Історія однієї фабрики”. Пишу не для особистого задоволення...нехай це буде щира сповідь та одночасна наука для тих, хто вірить у зміцнення української нації, шляхом її упромисловлення, що, як я, цю віру переводять у життя...”[1, с. 332]. Ці слова ілюструють початок справи – заснування кондитерської фабрики у Перемишлі. Згодом фабрика була перенесена до Львову. Львівському періоду існування «Фортуни нової» належать наступні рядки: «Я заложила фабрику. Працюватиму день і ніч, аби вона була велика та міцна. Сотням наших робітників дам працю і заробіток. Всім чужим підприємствам послужу прикладом чистоти і здорових, гігієнічних умов праці для робітників. Ось чим я хотіла осолодити українському громадянству гіркі спомини недавньої невдачі» [1, с. 336]. Так само ілюстрацією громадянської позиції авторки є цитата: “Раділа думкою, що недавно сама журилася про шматок хліба для своїх дітей, тепер даю працю і заробіток п’ятьом людям. У мріях бачила я сотні найнятих робітників і гордість з українського почину, бо тоді моя фабрика була однією з перших українських робітень у краю” [1, с. 336]. Дані з польської статистики підтверджують висловлювання К. Глінської. Якщо розглядати національний склад власників цих фабрик, то на першому місці будуть поляки, на другому – євреї, і на третьому – німці. Подібне співвідношення обумовлене не стільки специфікою польської влади, скільки попереднім періодом австро-угорського владарювання, коли промисловий розвиток Галичини гальмувався через роль західноукраїнських провінцій як сировинної бази та ринку збуту[2-3]. Пожвавлення 1910-х років не встигло внести суттєві зміни у дане співвідношення.

Однак в першу чергу «Історія однієї фабрики» це докладний нарис з історії кондитерської промисловості Львову на прикладі підприємства

середньої ланки. При цьому «Фортуна Нова» проходить шлях від домашнього способу виробництва до мануфактурної та фабричної фаз. Зокрема маємо опис домашньої крамниці. «На маленькій залізній кухоньці варила я цукор, утирала потім сироп на тарілці, красила, додавала смаків, прибирала зверху, накладала в коробки, таці та розносила по буфетах і цукорнях...» [1, с.331] - пише Глінська. Згодом Клементина Глінська знаходить посередника бувшого цукорняного майстра Гіммеля, який вчить її справі. Маючи зв'язки в єврейській громаді Перемишля, Гіммель допомагає їй купити перше обладнання – «машинку до виробу твердих, неначиняних цукерків». Зрозуміло, що йдеться про примітивні пристрої, що приводяться в дію від руки, зокрема ручний прес. Там само зустрічаємо і опис напівкустарного підприємства. Це брудне, погано вентильоване приміщення, що водночас правило і за цех, і за житло: «У маленькій брудній темній та задушній кімнаті лежав хворий. Побік ліжка стояв стіл з дерева із камінною плитою і прикріпленою до нього машинкою. На столі підмокла дитина бавилася бляшанками з красками, кваском, білилом та іншими додатками до цукерок. Під столом та на кухоньці стояло кілька пар мідяних вальців, усе зелене від мідної іржі» [1, с.335].

У львівському періоді зустрічаємо вже широкий асортимент обладнання, зокрема закупку «моторів на 220 В». Однак загальний аналіз асортименту дозволяє зробити висновок, що устаткування «Фортуни нової» не належить до високого технологічного рівня, наявна велика кількість морально застарілого обладнання, що приводиться в дію від руки.

Ще однією низкою цього, так би мовити, «багатошарового» документа є відомості про долучення до справ «Фортуни Нової» відомого культурного діяча і мецената Андрія Шептицького, що, за визначенням з контракту долучився до справи як «тихий спільник». Безумовно, підтримка Шептицького була пов'язана із активною громадянською позицією К. Глінської. Кошти Шептицького дали поштовх до оновлення устаткування, розширення виробництва.

Також вагомими деталями твору є опис асортименту «Фортуни Нової» та деяких рецептур, та розповіді Авдикович про подорожі по Волині, та до Варшави у пошуках нових рецептур. У співставленні з іншими документами це дає можливість окреслити шляхи поширення технологій, зміни регіональних продуктів. Так, для прикладу наведемо регіональні продукти іншого кондитерського осередку України – Харкова. Регіональним продуктом у Харкові зазвичай був пірник, але з розвитком технологій і фабричної справи додаються сухі бісквіти.

До перемишльського періоду фабрики Глінської належать цікаві спогади про навчання Глінської кондитерській справі у майстра з єврейської громади Гіммеля, яке стало причиною досить вагомого протистояння. Адже з одного боку, виробництво солодошів в Перемишлі фактично було монополізоване вищезгаданою громадою, з другого, Гіммель порушив негласні правила щодо передачі знань. Розпад цехової системи у кондитерській справі залишив найпомітніший слід. Адже на той час відомості про обробку какао-бобів, рецептури приготування шоколаду, карамелі, вафель – все це було європейським “ноу-хау”, яке або привозили із собою, або їздили на навчання до іноземних майстрів. Її спадком була замкнена система обміну інформацією, спадкова система підготовки кадрів, що утворила згуртування на кшталт перемишльської громади. Характерне явище для західноукраїнських земель, однак не Наддніпрянської України, чий активний промисловий розвиток ще за часів Російської імперії зламав цю систему, а сталінська індустріалізація довершила це перетворення, розбудувавши систему технічних ВНЗ, що, зокрема, готували і інженерів-технологів кондитерського виробництва [5, с. 25].

Останні сторінки автобіографічного твору Глінської дають яскраву ілюстрацію польської економічної кризи 1929-30рр.. Занепад «Фортуни Нової», що болісно переживає оповідачка, густо переплетений із недоліками польського правління на західноукраїнських землях. Ситуація ускладнювалася тим, що на той момент А. Шептицький вийшов із спілки, і

Авдикович-Глінська мала виплатити йому його частку. Маючи розвинене підприємство з достатніми ринками збуту на момент виходу Шептицького зі спілки, Глінська, що знов стає однойменною власницею фабрики, впевнена у майбутньому і з легкістю бере на себе зобов'язання по виплатах. Проте саме в цей час у Львові складаються несприятливі умови для промисловості взагалі, і стан справ погіршується з кожним днем.

Таким чином Глінська у кожному листі змушена благати про відстрочку, і Шептицький раз за разом погоджується.

Брак коштів через зимові простой призвів до того, що фабрика не в змозі була купувати сировину. Глінська вкотре звернулась до Шептицького по допомогу: "Фабрика найшлася серед найтяжчих обставин! Ми не в силі виконати замовлень через брак сирівцю. Найсильніші купці втікають до других фабрик, бо не годні діждатися од нас товару." [4, с. 26]

Шептицький надав чергову позику для закупівлі матеріалів, проте ці штучні засоби бажаного ефекту не дали. Підприємство більше набирало боргів і згодом втратило будь-яку можливість розрахуватися із кредиторами.

„Продати фабрику не можна, бо у Львові повно позамиканих з причин банкрутства фабрик цукерок” - так характеризує становище власниця [5, с.390] У відчаї Глінська полишає збанкрутіле підприємство. Інвентар “Фортуни Нової” згодом все ж було викуплено. Економічна криза зумовила катастрофічне падіння промисловості західноукраїнських земель в цілому. У 1929 році на території усіх чотирьох воєводств нараховувалося 5077 промислових підприємств, з них 138 – із кількістю працівників більше 100 чоловік. В період кризи кількість великих підприємств зменшилася до 84 [2, с.38].

Підсумовуючи, можна зазначити, що така «багатошаровість» твору К. Глінської при послідовному аналізі є цікавим, специфічним джерелом для дослідників історії кондитерської галузі, що на даному етапі наукового пошуку не має аналогів.

Список джерел та літератури.

1. Справа про здачу в аренду будинків «Фортуні новій»// ЦДАЛ України, ф. 409. Оп. 1.Спр. 611.–арк. 390.
2. Лазанська Т. І. Історія підприємництва в Україні (на матеріалах торгово-промислової статистики XIX ст.) / Т. І. Лазанська ; НАН України ; Ін-т історії України. – К., 1999. – 282 с.
3. Лихолат Е. А. Экономика Западной Украины в период мирового экономического кризиса (1929–1933 гг) : дис. канд. экон. наук : 08.00.03 : економіка та управління національним господарством / Е. А. Лихолат ; Львовский торгово-экон. ин-т. – Львів, 1987. – 138 арк.
4. Федоровський А. Е. Кондитерская промышленность СССР за годы Советской власти / А. Е. Федоровский. – М. : Пищепромиздат, 1959. – 245 с.
5. Листування з керівництвом фабрики «Фортуна Нова» у Львові, про сплату ними грошей за користування приміщенням. Квитанції.// ЦДАЛ України, ф. 409. Оп. 1., Спр. 616.– арк. 63.